

Postoje ukrajinského civilného obyvateľstva voči poľskej správe a poľskému vojsku v rokoch 1918 – 1923

MICHAŁ KLIMECKI

V o východnej Haliči došlo v posledných mesiacoch Veľkej vojny k priamej konfrontácii plánov a aspirácií jej poľského a ukrajinského obyvateľstva. Lídri oboch národov plánovali vytvoriť na tomto území vlastné štátne inštitúcie. Poliáci sa pripravovali na začlenenie celého územia do znovu sa rodiaceho štátu a Ukrajinci sa ho chystali pretvoriť na osobitnú rakúsku korunnú krajinu, resp. samostatný štát, eventuálne spojiť v únii s naddneperskou Ukrajinou. Obe strany pri tom neverili v možnosť vzájomnej dohody cestou rokovania a rozhodli sa ignorovať postoje svojich potenciálnych protivníkov a namiesto toho ich postaviť pred hotové fakty. Dôsledkom takéhoto ponímania celej veci bola niekoľkomesačná vojna o štátnu príslušnosť východnej Haliče. Počiatok vojnového konfliktu sa viaže s ovládnutím väčšiny tohto územia Ukrajincami v novembri 1918. Iba v počiatkovej fáze vojny disponovali obe strany porovnateľnými zásobami, neskôr sa situácia zmenila. Poľsko disponovalo väčším ľudským a ekonomickým potenciálom než Západoukrajinská ľudová republika (ZULR)*. Ani skutočnosť, že poľské vojská boli aktívne aj na iných miestach vojenských konfliktov nezväčšovala šance Ukrajinskej haličskej armády (UHA)†. Poľské velenie totiž disponovalo postačujúcimi vojenskými prostriedkami na to, aby bolo schopné viesť útok na západných hraniciach a súčasne udržať front v Haliči, očakávajúci vhodný moment pre začiatok ofenzívy aj na tomto území, teda proti UHA. Vojenský úspech predurčovala okolnosť, že z Francúzska sa vracala domov vynikajúco vybavená a vyškolená Poľská armáda, ktorej velili aj francúzski dôstojníci. V máji 1919 bola presunutá do Haliče a do polovice júla sa celá krajina, až po rieku Zbruč‡, ocitla v poľských rukách.

* Západoukrajinská ľudová republika bola vytvorená vyhlásením Ukrajinskej národnej rady v novembri 1918, po rozpade Rakúska-Uhorska, na území Haliče a Bukoviny so sídlom v Lvove (pozn. red.).

† Názov „Ukrajinská haličská armáda“ (ukr. Українська Галицька Армія) získala pravidelná armáda Západoukrajinskej ľudovej republiky po dohode s dobrovoľníckou armádou Antona Denikina. Predtým sa nazývala „Haličská armáda“ a jej základ tvorila légia Ukrajinských sičových strelcov (ukr. Українські Січові Стрільці, ďalej USS), ukrajinská vojenská formácia patriaca do rakúsko-uhorskej armády (pozn. red.).

‡ Podoba mien aktérov opisovaných udalostí, rovnako geografických a topografických názvov, ktorá je v origináli štúdie uvádzaná v poľskej transkripcii, je v slovenskom preklade prispôbena podľa nasledovných pravidiel: u *osôb* známych v historiografickej spisbe je uvedená pôvodná (pokiaľ je známa), resp. zaužívaná podoba mena, a v slovenskej transkripcii (napr. Petruševič, Podvojský, a pod.). Pokiaľ ide o osoby miestneho

Vzťah poľskej spoločnosti k haličským Ukrajincom sa formoval v čase prebiehajúcich vojnových udalostí, a to vrátane území, ktoré boli donedávna súčasťou Ruska a Nemecka, teda medzi Poliakmi, ktorí mali iba slabé vedomosti o juhovýchodných územiach znovu získaného štátu. Berúc do úvahy rozdielne regióny a spoločenské vrstvy, nemal tento vzťah jednotný charakter, avšak vždy v ňom prevažovali prvky negatívnych náhľadov a hodnotení spoločenstva Ukrajincov. Poliáci videli v Ukrajincoch agresorov, ktorí rozpúťali vojnu „atentátom“ na poľské džžavy a predovšetkým na Ľvov, ktorý sa označoval ako *semper fidelis* (vždy verný). Epizódy o bránení tohto mesta jeho obyvateľmi podnecovali fantáziu.¹ Každodenná tlač informovala o hrdinskosti poľských vojakov a civilov a prinášala súčasne spravidla výrazne nadsadené správy o ukrutnostiach nepriateľa. Obviňovaním Ukrajincov a Židov z vojenských zločinov vytvárala atmosféru ohrozenia a nenávisťi. „*Neustálym poburovaním proti Rusínom a Židom sa vytvoril stav psychózy – konštatovalo sa v jednej vojenskej správe – pre protižidovské nepokoje, desivé svojím rozsahom a barbarstvom.*“² Emóciám podliehali dokonca skúsení politici, ktorí sa slobodne pohybovali vo svojej krajine a po západnej Európe. Erasmus Piltz v liste Romanovi Dmowskému písal, nadväzujúc na populárnu „Trilógiu“ od Henryka Sienkiewicza: „*Vo Ľvove bojujú ženy a deti. Druhý Zbaraž*“³. Poliáci svoj uhol pohľadu podsúvali členom spojeneckých vojenských a diplomatických misií nachádzajúcich sa v Haliči, ako boli britský generál A. Carton de Wiart a francúzsky generál M.-J. Berthélemy, čím ovplyvňovali medzinárodnú mienku. Gen. Berthélemy v oficiálnej správe z pobytu v Haliči, ktorú predložil v Paríži, podal zdrvivú analýzu ukrajinského hnutia za samostatnosť. Hovoril o ňom ako o rebélii, ktorá sa vymkla spod kontroly a pustoší krajinu. Presviedčal, že Ukrajinci nie sú schopní vytvoriť fungujúci štát.⁴

Ukrajinci sa tiež ľahko dopúšťali nespravodlivých úsudkov o svojom protivníkovi. Videli v ňom predovšetkým nekompromisného nepriateľa, ktorý ignoruje ich právo na vlastné sebaurčenie. Obviňovali ho z bezdôvodného masového zatýkania a internovania ukrajinských

významu a viac-menej neznáme, je zachovaná tá podoba ich mien, ktorá je v poľskom origináli – teda spravidla v poľskom prepise (napr. Paweł Hrab). Pri *geografických a topografických názvoch* sme uprednostnili ich súčasnú – nepoľskú – podobu, s náležitým prepisom do slovenčiny (napr. Ľvov, Zbruč); pri menej známych názvoch sú aj s poľskou transkripciou v zátvorke (napr. Zbaraž (Zbaraž)) alebo pri nezistených názvoch zostávajú v poľskej podobe (napr. Gaje) (pozn. red.).

¹ O poľsko-ukrajinskej vojne pozri napr.: М. Литвин, Українсько-польська війна 1918 – 1920, Львів 1998; M. Klimecki, Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918 – 1919, Warszawa 2000.

² Centralne Archiwum Wojskowe, Warszawa, I. 440,12.1, Meldunek Oddziału II NDWP z 30 grudnia 1918 r., s. 250-251.

³ Zbaraž (Zbaraž), mesto nachádzajúce sa na území terajšej západnej Ukrajiny; narážka na hrdinskú obranu tohto mesta pred Tatármi a kozákmi počas povstania Bohdana Chmelnického v júli a v auguste 1649. (pozn. prekl.)

⁴ Citované podľa: M. Leczyk, Komitet Narodowy Polski a Ententa i Stany Zjednoczone 1917 – 1919, Warszawa 1966, s. 307.

⁵ CARTON DE WIART, Adrian. *Happy Odyssey*, London 1955, s. 197; KLIMECKI, M. Alianckie misje we Lwowie (listopad 1918 – luty 1919), In *Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, t. XXXI, Warszawa 1996, s. 45.

politických a duchovných elít, ako aj z toho, že ich držali v mimoriadne ťažkých životných podmienkach. Podozrievali poľskú stranu tiež zo zámerného ničenia majetku spolkov a organizácií, ako aj domácností. Výčitky sa týkali tiež rozširovania krivých obvinení a nepravdivých informácií po Európe – vrátane Paríža a ďalších hlavných miest dohodových štátov – zobrazujúcich ukrajinské úsilie o samostatnosť v krajne nepriaznivom svetle. Po skončení vojny v polovici roku 1919 si pamätali a mnohokrát v politických dokumentoch a periodikách aj artikulovali, že to boli Poliaci, ktorí ozbrojenou silou zničili ich štát v Haliči. Poľsko teda považovali za prekážku v realizácii svojich národných a štátnych aspirácií.

V dôsledku vojny zomrelo približne desaťtisíc poľských a pätnásťtisíc ukrajinských vojakov, a tiež ťažko odhadnuteľný počet civilov, ktorí umierali predovšetkým v dôsledku chorôb a epidémií, ale tiež hladu a podvýživy. Vojnové zločiny páchané na obyvateľoch dedín, mestečiek a miest vojskom a policajným aparátom obidvoch znepriatelených strán boli pomerne zriedkavým javom. Smrť najčastejšie prichádzala v podobe epidémií týfusu a španielskej chrípky. Zdravotný stav civilného obyvateľstva negatívnym spôsobom ovplyvňovali aj šíriace sa venerické choroby. Boli natoľko rozšírené a hrozivé, že boli zaznamenané prípady keď gréckokatolícki duchovní požadovali od budúcich novomanželov lekárske vysvedčenie o ich zdravotnom stave, aj prípady odmietnutia udeliť sviatosť manželstva, pokiaľ sa choroba potvrdila. Na tomto mieste treba spomenúť tiež to, že epidémie kynožili aj posledné kusy dobytku a hospodárskych zvierat. K ďalším bolestivým prejavom činnosti poľských, ukrajinských a sporadicky aj rumunských oddielov patrilo prehládávanie gazdovstiev a rekvirácie, ktorými sa neraz maskovala lúpež súkromného, cirkevného a obecného majetku. Sedliakom a remeselníkom vojaci konfiškovali roľnícke, stolárske či kováčske náradie, vybavenie domácnosti, vrátane posteľnej bielizne a kuchynských náčiní; kňazom zas brali šaty a liturgické predmety. Zároveň dochádzalo k agresii i terorizovaniu dedín. Vojenské veliteľstvá, ktorých prioritou bolo pacifikovanie daného územia, tolerovali takéto správanie. Brutálny postup poľských vojenských oddielov voči obciam vyvolal protesty generálneho delegáta vlády** dr. Kazimierza Galeckého, adresované vyšším orgánom velenia. Po jednom z incidentov, ktorý sa udial v neskorú jeseň v okolí Berežian (*Brzeżany*) za účasti vojakov 5. pešej divízie, dr. Galecki upozorňoval veliteľstvo haličského frontu, že tieto udalosti mali „*nanajvýš negatívny vplyv na to ako sa vyvinul vzťah ukrajinského obyvateľstva†† k poľskému štátu a vláde*“⁵ Situáciu vyostrovali aktivity početných, často

** Úrad so širokými administratívnymi právomocami vytvorený v marci 1919 pre správu územia Haliče pripojenému k Poľskej republike (pozn. red.)

†† V origináli *ludnośći ruskiej*. Týmto výrazom sa v poľštine neoznačujú Rusi, ruské obyvateľstvo (v poľštine *ludność rosyjska*) čiže obyvatelia Ruska, ale obyvateľstvo Rusi. Do tohto pojmu spadá obyvateľstvo ukrajinskej, bieloruskej, rusínskej atď. národnosti. Slovenčina nemá výraz, ktorým by sa toto jazykové rozlíšenie, prítomné v poľštine i v ukrajinčine, dalo adekvátne preložiť. V tomto texte je za účelom odlišenia od zaužívaného významu slovenského slova *ruský* použitý výraz *ukrajinský*, vzhľadom na územie, ktorého sa článok týka (pozn. prekl.).

⁵ Центральный державный исторический архив України, Львів (ďalej CDIAU), 146 – 8 – 3030, List generálneho delegáta vlády z 1. decembra 1919, s. 22.

zdemoralizovaných, ukrajinských vojenských skupín, ktorým sa z rôznych príčin nepodarilo ustúpiť spolu s hlavnými silami UHA a ukryli sa v Karpatoch. Podľa opatrných odhadov sa v júni 1919 iba v južných regiónoch Pokutia (*Pokucie*) nachádzalo ešte približne 8000 ozbrojených ukrajinských zbehov⁶. Žili výlučne na úkor zúboženého vidieckeho obyvateľstva, berúc od neho potraviny a šaty. Objavili sa aj obyčajné kriminálne bandy, organizované príslušníkmi všetkých národností obývajúcich Halič, ktoré lúpili po cestách a počas noci v dedinách a mestečkách.⁷ Medzi ich obeťami neboli len bohatší cestujúci a susedia. Poškodenými boli aj úradníci na služobných cestách.

Bilancia udalostí z obdobia november 1918 – júl 1919 sa ukázala byť desivou. Úradníci práve rekonštruovanej administratívy, informovali okrem iného o devastácii železničnej a cestnej infraštruktúry, vyplienení zástavieb v celých dedinách, ako aj o priekupníckych cenách dreva a stavebných materiálov, nedostatku základných potravín a nafty na trhu a o hrôzu vzbudzujúcom zdravotnom stave civilného obyvateľstva. Devastácie materiálnych zásob východnej Haliče vykonané v čase poľsko-ukrajinskej vojny ako aj v období 1914 – 1915 urobili z nej, spolu so západnou Volyňou, najviac zruinované územia spomedzi všetkých, ktoré sa ocitli v hraniciach poľského štátu. Už v máji 1919 vláda predložila Sejmu rozhodnutie priznať 43 miliónov korún „*na akciu pomoci pre oslobodenú časť Haliče*“⁸, čo však, berúc do úvahy celú škálu potrieb, treba považovať za symbolickú sumu. Absencia viditeľného postupu v obnove krajiny, ako aj v stave verejnej bezpečnosti, mala trvať ešte viac ako desať mesiacov^{††}, až do času invázie Červenej armády. V tejto súvislosti možno považovať za charakteristickú či priam typickú informáciu hetmana okresu Rava Ruská (*Rawa Ruska*), ktorá bola doručená v júni 1920 do Lvova, do rúk dr. Kazimierza Galeckého. Hetman v nej píše, že jeho okres obýva okolo 120 000 ľudí, z ktorých 80% tvoria Ukrajinci. Uvádza, že má k dispozícii len sedemdesiat policajtov, ktorí však nemajú nijakú podporu vojenských oddielov. V tomto kontexte sa sťažuje: „*Vraždy a lúpeže sú na dennom poriadku [...] Po lesoch sa skrývajú podozrivé, ozbrojené indivíduá.*“⁹. Nestabilná situácia v okresoch spôsobovala, že väčšina hetmanov, napriek stanovisku dr. Galeckého, tolerovala brutálne pacifikovanie obyvateľov ukrajinského vidieka vojenskými oddielmi. O jednej takejto akcii písal správca hetmanstva v Drohobiči (*Drohobycz*): „*Sedliakov zoradili nad priekopou a pred guľomet, hroziac im zastrelením, pokiaľ neprezradia miesto, kde sú skryté zbrane. Výstrely ponad hlavy sedliakov neúčinkovali. Toto tajomstvo bolo z nich vydobyté až lesťou, keď ich*

⁶ Российский государственный военный архив – Центр хранения историко-документальных коллекций, Москва (ďalej CCIDK), 308-9-540, Hlásenie pluk. F. de Respaldiza šéfovi generálneho štábu z 15. júla 1919, s. 134-135.

⁷ Nezaoberám sa problémom početných pogromov namierených proti židovskému obyvateľstvu v rokoch 1918 – 1920. Ide totiž o samostatný fenomén, ktorý si vyžaduje osobitné spracovanie.

⁸ Sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu Ustawodawczego, Sprawozdanie z 30 maja 1919 r., Warszawa 1919, s. XLIII/1.

^{††} V origináli autor použil neurčitú číslovku *kilkanaście* – od 11 do 19.

⁹ CDIAU, 146 – 6 – 1409, List hetmana z 14. júna 1920, s. 175. Podobné listy iných hetmanov pozri v tom istom fonde.

*zavreli v zvonici cerkvi a predstierali, že ju podpália, aby ich za živa upálili. Až keď sedliaci dostali po sto palíc, sa v dedine objavilo 89 karabín! Len pre potešenie zo zabitia zajaca či jeleňa sedliak nebude s takým sebazaprením znášať toľké utrpenia a bolesti. Tu musí byť hlbší dôvod, prečo sedliak nechce vydať zbraň, s ktorou očakával návrat Ukrajiny!”*¹⁰

Civilné a vojenské inštitúcie ZULR, ktoré sa spočiatku nachádzali na území druhého ukrajinského štátu – Ukrajinskej ľudovej republiky (ULR)^{§§}, a neskôr v Československu a v Rakúsku, prirodzene neuznali likvidáciu svojho štátu. Situáciu, ktorá vznikla v polovici júla 1919 označili ako „okupáciu”. Ukrajinská delegácia v Paríži sa 30. júna oficiálne vyjadrila v tom zmysle, že tento stav považuje za dočasný a od Spoločnosti národov očakáva zaoberanie sa problémom východnej Haliče.¹¹ Orgány ZULR po krátkom váhaní odmietli návrh na vytvorenie vojenského a politického spojenectva s Ukrajinskou Sovietskou Socialistickou Republikou. Snažil sa o to, okrem iných, aj komisár pre vojenské záležitosti sovietskej Ukrajiny Nikolaj Podvojský, pôsobiaci začiatkom júla v Berdičeve.¹² Na druhej strane za akt zúfalstva možno považovať obežník z 28. júna 1919 vydaný vojenskou kanceláriou diktátora Jevgenija Petruševiča.¹³ Tento dokument bol adresovaný práve sa organizujúcej poľskej administratíve. Ohlasoval potrestanie smrťou úradníkov poľskej národnosti, „ktorú môže vykonať každý ukrajinský agent“. Úradníci ukrajinskej národnosti mali byť pozbavení občianstva ZULR.¹⁴ Výstrahy obsiahnuté v tomto dokumente, popierajúce normy medzinárodného práva, sa nedočkali svojej realizácie.

Ukrajinskí politici z Haliče sa koncom roku 1919 neúspešne pokúsili ukončiť rokovania medzi Direktóriom ULR a poľskou vládou,¹⁵ ktoré v danom období znamenali jedinou možnosť posunúť otázku ukrajinskej samostatnosti na medzinárodnú scénu ako aj jedinou šancu získania poľskej materiálnej a vojenskej pomoci. Avšak vojaci UHA, hľadajúc možnosti pokračovania vo vojne, prešli počas jesene 1918 na stranu Červenej armády, keď vytvorili Červenú ukrajinskú haličskú armádu (ČUHA).¹⁶ Lojálnosť voči orgánom ZULR pôsobiacim v emigrácii, ako aj voči J. Petruševičovi, zachovali haličskí vojaci, internovaní

¹⁰ CDIAU, 146 – 8 – 3029, List prednostu hetmanstva v Drohobiči z 21. júla 1919, s. 27-28.

^{§§} Ukrajinská ľudová republika (ukr. *Українська Народна Республіка*) bola druhá, väčšia z oboch ukrajinských republík, ktoré vznikli v tomto období. Trvala od 17. 3. 1917 do obsadenia ruskou Červenou armádou vo februári 1919.

¹¹ Podrobnejšie: MROZKA L. *Spór o Galicję Wschodnią 1914 – 1923*, Kraków 1998, s. 163n.

¹² Nikolaj Iljič Podvojskij (1880 – 1948), ruský politik a vojenský činiteľ, do roku 1898 spätý so sociálnodemokratickým hnutím, od roku 1901 s boľševikmi; účastník revolúcie roku 1917 v Petrohrade, okrem iného veliteľ petrohradského vojenského okruhu, ľudový komisár vojenstva a námorníctva Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky, člen Revolučnej vojenskej rady 7. a 10. armády, Ústredného výboru Ruskej komunistickej strany (boľševikov), od roku 1922 nositeľ Rádu červenej hviezdy, od roku 1935 na dôchodku.

¹³ Jevgenij Petruševič (1863 – 1940), advokát a politik, člen Ukrajinskej národno-demokratickej strany, v rokoch 1910 – 1918 člen viedenského parlamentu a v rokoch 1910 – 1918 krajinského snemu, od 18. októbra 1918 prezident Ukrajinskej ľudovej republiky, následne diktátor ZULR, zomrel v Berlíne.

¹⁴ CCIDK, 308 – 9 – 542, Obežník..., s. 21.

¹⁵ Podrobnejšie: BRUSKI J. J. *Petlurowcy, Centrum Państwowe Ukrainskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919 – 1924)*, Krakow 2000, s. 120 i n.

¹⁶ ЛИТВИН М. - НАУМЕНКО К. *Військова еліта Галичини*, Львів 2004, s. 193-206.

v polovici roku 1919 v Československu. Bolševickí emisári, ktorí sa dostávali do internačných táborov, boli prijímaní so zvedavosťou. Avšak ich výzvy k zakladaniu komunistických centier mali len malý efekt. V januári navštívil tábor v Nemeckom Jablonnom veliteľ ČUHA, Mihajlo Baran.¹⁷ Jeho vyjadrenia v prospech spojenia východnej Haliče so sovietskou Ukrajinou urobili na internovaných strelcov zlý dojem.¹⁸

Negatívny vzťah k štátu dali najavo aj predstavitelia hierarchie gréckokatolíckej cirkvi a politici z Lvova či iných väčších miest východnej Haliče, predtým aktívni v rakúskych inštitúciách a štruktúrach ZULR. Ich konanie však bolo spravidla v súlade s platným právnym poriadkom. Na stretnutí bývalých poslancov parlamentu ZULR 19. mája vo Lvove metropolita Andrej Šeptický, ktorý sa tešil veľkej úcte a bol považovaný za vodcu ukrajinského spoločenstva,¹⁹ žiadal zamyslieť sa nad tým, kto je väčším nepriateľom ukrajinských štátnych aspirácií: Rusko alebo Poľsko? Sám výslovne vyhlásil, že je to prvý menovaný štát. Až po diskusii sa väčšina zúčastnených priklonila k názoru Andreja Šeptického. Súhlasili s udelením podpory pre Petľuru²⁰, ktorý opieral svoju činnosť o spojenectvo s Poľskom. Nebola však prijatá žiadna oficiálna rezolúcia. Na druhej strane, na stretnutí bývalých poslancov Ukrajinskej národnej rady 26. mája v Lvove, sa rokovalo o žiadosti poľských vojenských orgánov, aby boli do vojenských oddielov začlenení gréckokatolícki kapláni. V diskusii sa uvažovalo o argumente, ktorý predostrel Ivan Kiveľuk²¹ a Oleksander Barvinský²², či kapláni budú musieť prisahať vernosť Poľsku. Rozhodol postoj metropolitu A. Šeptického, ktorý vo svojom vyjadrení prízvukoval nevyhnutnosť zabezpečenia duchovnej služby gréckokatolíckym vojakom slúžiacim v poľskom vojsku.²³ Názory metropolitu Andreja Šeptického a jeho biskupov z polovice roku 1920 dobre vyjadruje osvedčenie, ktoré bolo reakciou na vyhlásenie Haličskej socialistickej republiky rád (HSRR) na územiach obsadených Červenou armádou. V tomto texte bola

¹⁷ Mihajlo Baran (1880 – 1937), nar. v borščovskom okrese (dnešná Ukrajina), ukončil univerzitu v Černovici a Obchodnú Akadémiu vo Lvove, roku 1914 dôstojník Légie Ukrajinských sičových strelcov, od 1. decembra 1914 do jesene 1917 bol ruskom zajatí; člen Komunistickej strany (bolševikov) Ukrajiny, v prvej polovici roku 1919 prebýval v ZULR, kde agitoval proti jej vláde. Bol veliteľom v ČUHA a jedným zo spoluzakladateľov Komunistickej strany Východnej Haliče, člen Halrevkomu (Haličského revolučného výboru); zastrelený.

¹⁸ Центральний державний архів громадських об'єднань України, Київ (ďalej CDAGOU), 1 – 20 – 172, Správa O. Dymina i O. Trubera (nedatovaná) o práci komunistov v internačných táboroch v Československu, s. 82.

¹⁹ Andrej Šeptickij (1865 – 1944), vnuk grófa A. Fredryho, brat gen. S. Šeptického, ukrajinský politický a kultúrny činiteľ, metropolita grécko-katolíckej cirkvi, pochovaný v katedrále sv. Juraja vo Lvove.

²⁰ Semjon Vasiljevič Petľura (1879 - 1926), významný reprezentant ukrajinských snažení o nezávislosť a štátnosť; okrem iného bol predsedom Direktória UER a Hlavným atamanom. Bol zavraždený v Paríži. Podrobnejšie pozri: REZMER, W. *Szymon Petlura (22 V 1879 – 25 V 1926)*.

²¹ Ivan Kiveľuk (1866 – 1922), právnik, v rokoch 1908 – 1918 bol poslancom na Haličskom sneme, v rokoch 1910 – 1912 predseda Spoločnosti „Prosvita“.

²² Oleksander Barvinskij (1847 – 1927), pedagóg, historik a spisovateľ, člen vedenia Vedeckého spolku T. Ševčenka, učiteľ na gymnázii v Berežanoch a v Tarnopoli, profesor na učiteľskom seminári vo Lvove; v rokoch 1893 – 1918 bol členom rakúskeho parlamentu, v rokoch 1894 – 1918 poslancom na Haličskom sneme a v rokoch 1918 – 1919 minister osvety vo vláde ZULR.

²³ CDIAU, 146 – 6 – 1407, Listy policajného riaditeľa v Lvove dr. K. Galeckému z 21. a 27. mája 1920, s. 3.

HSRR pomenovaná ako neprirodzený útvar boľševickej moci, avšak poľská prítomnosť vo východnej Haliči znamenala podľa osvedčenia okupáciu.²⁴

Informácie o názoroch haličských duchovných, politikov a reprezentantov armády prenikali do poľskej verejnej mienky. Posilnili už aj tak nemalé obavy pred ukrajinskou iredentou a terorom. Roku 1919 nepanovali obavy z nepokojov revolučného charakteru. Listy od prednostov okresných úradov, adresované generálnemu delegátovi vlády, takmer zhodne konštatovali, že boľševická a komunistická agitácia ukrajinský vidiek neoslovuje.²⁵ Len Veliteľstvo štátnej polície pre Malopoľsko, ktoré disponovalo vlastnými informačnými zdrojmi, v správe zo 6. januára potvrdzovalo: „V skutočnosti nebolo možné konštatovať prítomnosť zjavnej agitácie a prejavov boľševizmu či komunizmu, avšak napriek tomu bolo možné na základe správania sa obyvateľstva z nižších spoločenských vrstiev postrehnúť postup spomenutých hesiel. Blízkosť boľševického frontu, návrat bývalých zajatcov z okolia Ruska presiaknutého boľševizmom, a ďalej, usilovné snahy samotných boľševických agitátorov, nemohli zostať bez určitého škodlivého dopadu na kultúrne zanedbané obyvateľstvo”.²⁶ Sugescie Veliteľstva sa týkali obyvateľstva všetkých národností. Zhodne s týmito hodnoteniami minister vnútra, listom z 5. februára 1920 zaslaným predstaviteľom vojvodstiev, vládnemu komisárovi hl. mesta Varšavy a generálnemu delegátovi vlády v Ľvove, nariadil zriadiť policajný kordón pozdĺž hranice Haliče a Poľského kráľovstva. Informoval v ňom, že týmto spôsobom chce vláda zabrániť rozširovaniu nákazlivých chorôb a boľševickej ideológie.²⁷

Obavy z rozšírenia revolučného hnutia sa objavili až na jar 1920. Podľa polície najdôležitejšími ohniskami spoločenskej nespokojnosti boli: ropná panva v Drohobiči a dva veľké železničné uzly, Ľvov a Strij (*Stryj*). V zručnostiach organizovať manifestácie vynikali železničiarci a petrolejárski robotníci, poväčšine poľskej národnosti. Na manifestáciách sa len výnimočne objavovali heslá solidarity so sovietskymi republikami a komunistickými stranami Ukrajiny a Ruska. Výzvy k zosadeniu vlády a k zmene režimu Poľskej republiky boli formulované len veľmi zriedka. Poliáci protestovali proti zhoršujúcim sa životným podmienkam, ale nie proti svojmu štátu.

Podľa Veliteľstva štátnej polície pre Malopoľsko najväčšie nebezpečenstvo hrozilo zo strany obyvateľov ukrajinského vidieka, ktorého postoje sa radikalizovali. Veliteľstvo sa obávalo ozbrojeného vystúpenia, ktoré by malo charakter vzbury vedenej bývalými dôstojníkmi UHA a miestnymi sympatizantmi s ideami komunizmu. Usudzovalo ďalej, a nie bezdôvodne, že do východnej Haliče nelegálne prichádzajú, prekračujúc južnú hranicu, vojaci UHA internovaní

²⁴ МАРЧУК В. В. Греко-католицька Церква у 1914 – 1923 In *Український історичний журнал*, Київ 2000, nr 6, s. 27.

²⁵ CDIAU, 146 – 8 – 3027 i 3029, Listy prednostov hetmanstiev z októbra až decembra 1919, ktorými odpovedali na otázku generálneho delegáta vlády ohľadom vzťahu ukrajinského obyvateľstva k poľskej správe a boľševickej agitácii.

²⁶ CDIAU, 146 – 8 – 3027, Správa Veliteľstva štátnej polície pre Malopoľsko z 6. januára 1920, s. 19-20.

²⁷ CDIAU, 146 – 6 – 14, List ministra vnútra z 5. februára 1920, s. 131.

na území Československa počas leta 1919. Predpokladalo, že obeťami sedliackej revolty, pokiaľ vypukne, sa stanú rovnako poľské úrady, sídla polície ako aj statky a rímskokatolícke fary. Miestne policajné a žandárske stanice alarmovali svojich nadriadených v súvislosti s agitáciami proti poľskému štátu a podávali hlásenia o vyhrážkach Ukrajincov, adresovaných poľským susedom.²⁸ Znepokojení predstavitelia miestnych orgánov usudzovali, majúci pri tom na zreteli artikulované heslá o rozdelení veľkého pozemkového vlastníctva medzi sedliakov, že manifestácie ukrajinských sedliakov získali ráz „*zhromaždení bolševického charakteru*“. Informovali o chýroch, ktoré sa medzi nimi šírili, že v najbližšom čase vypukne v Poľsku revolúcia, vo východnej Haliči sa zjaví sovietsky generál v úlohe vodcu veľkého povstania, a tiež, že Rumunsko sa chystá na rozpútanie vojny s Poľskom.²⁹

V druhej polovici apríla došlo k väčším manifestáciám ukrajinského obyvateľstva, okrem iného aj na území obývaného Huculmi. Sedliacke zhromaždenia a manifestácie sa konali, napríklad v obciach Žabie, Zelené a Golovy (*Żabie, Zielone i Głowy*). V niektorých regiónoch okresu Kosov sedliaci údajne vytiahli zo skrýš strelné zbrane a vytasili kosa. Pri zrážke s obyvateľmi obce Zelené 16. apríla zahynuli dvaja žandári a sedliaci na viac než desať hodín uväznili lesníka štátnych lesov. Neodhalení páchatelia viackrát prerušili telegrafické spojenie medzi Kosovom (*Kosow*) a Kolomijou (*Kołomyja*). Aj hetman okresu Dolina písal o nádejach, živých medzi dedinským obyvateľstvom, že po zvrhnutí štátu sa uskutoční parcelácia poľských majetkov. Avšak v polovici mája boli pri protipoľskej agitácii v skalatskom (*skalackim*) okrese pristihnutí bývalý príslušník armády Pawoł Hrab a gréckokatolícky kňaz Eugeniusz Kupczyński. Podobných hlásení prichádzalo na Riaditeľstvo polície v Lvove viac.³⁰ Polícia nebola schopná určiť, ktoré z prejavov odporu ukrajinského obyvateľstva súviseli s antipatiami voči poľskej administratíve a ktoré zas vyplývali zo sociálnej situácie; ochotne všetky označovala ako „bolševické“ a „komunistické“.

Hetmani, znepokojení silnejúcou vlnou nepokojov na vidieku, sa dožadovali, aby vojsko, polícia a žandárstvo podnikli trestné výpravy a žiadali súčasne aj tvrdé tresty – trest smrti nevynímajúc – za vystúpenia namierené proti súkromnému vlastníctvu a predstaviteľom štátnej administratívy. Hetman kosovského okresu toleroval extrémne brutálne postupy voči dedinám, ktoré boli podozrivé z náklonnosti k ukrajinskej iredente alebo k bolševikom. Oddiely vykonávajúce v apríli prehliadky huculských gazdovstiev podpaľovali hospodárske

²⁸ Medzi spismi, ktoré nazhromaždila prokuratúra po ukončení bojov, nebolo mnoho záležitostí týkajúcich sa hrozieb smerom k obyvateľstvu poľskej národnosti. Jedna z nich sa týkala Wasyla Łuciawa (nar. 23. mája 1873), ktorý podľa obžaloby mal povedať svojmu poľskému susedovi, že „*treba zhrdzavené bajonety očistiť v bruchách Poliakov*“. CDIAU, 205 – 1 – 807, s. 5.

²⁹ А.К.Т., До 50-річчя косівського повстання, In *Український історичний журнал*, nr 4, Київ 1970, s. 112 – 113; WIERNACEK T. *Nad Prutem i Czeremoszem*, cz. 1, 1914 – 1928, Zielona Góra 1992, s. 26-27.

³⁰ CDIAU, 146 – 6 – 1407, Hlásenia žandárskej stanice v obci Sorocké (*Sorocko*) z 16. a 18. mája 1920, s. 42, 44; КОМПАНИЦЬ І. І. *Револуційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідеї Великого Жовтня (1917-1920 рр.)*, Київ 1957, s. 69; ІЩЕНКО В. Я. *Боротьба трудящих Прикарпаття проти іноземного поневолення*, In *Український історичний журнал*, nr 12, Київ 1981, s. 101 T. Wiernacek, op. cit., s. 26-27.

budovy, ničili domáce zariadenie a náradie, konfiškovali tlačoviny v ukrajinskom jazyku, lúpili, tiež fyzicky napádali sedliakov, ktorí protestovali proti takémuto zaobchádzaniu, resp. sa pokúšali zachrániť svoj majetok. Bolo zatknutých niekoľko stoviek sedliakov, ktorých držali v preplnených celách. Za vodcov protištátnych akcií boli takmer rutinne, bez hľadania dôkazov, považovaní gréckokatolícki duchovní, učitelia, bývalí dôstojníci a poddôstojníci UHA a zajatci vracajúci sa z ruského zajatia.³¹

Napriek domnienkam haličského Veliteľstva štátnej polície ako aj niektorých úradníkov administratívy východnej Haliče v období 1919 – 1920, nevznikla silná komunistická konšpiračná štruktúra. Pokusy o jej organizovanie sa stretávali s nepriateľským postojom poľského, ukrajinského a židovského obyvateľstva. Protesty sedliakov mali do veľkej miery živelný charakter, boli vyvolané biedou a v prípade Ukrajincov zase znevažovaním ich národných ašpirácií, ako aj postupom predstaviteľov inštitúcií poľského štátu. O zorganizovanie konšpiračnej komunistickej štruktúry medzi Poliakmi a Židmi sa v lete 1919 pokúsil člen Komunistickej strany robotníckej Poľska, a nie je vylúčené, že aj Komunistickej strany východnej Haliče (KSVH), pre nás bližšie neznámy, R. Rybak. Ako Waclaw Bielecký pôsobil v Ľvove i v Brodoch. Kontaktoval sa okrem iných aj s Arnoldom Baralom (Savka).³² Spolu vydali niekoľko čísel časopisu *Czyn*.³³ Nimi vytvorená sieť sa nevyznamovala aktivitou a možno sa domnievať, že sa po krátkom čase rozpadla. Rovnako málo efektívna bola realizácia uznesenia Ústredného výboru Komunistickej strany (boľševikov) Ukrajiny z jari 1920 o vytvorení Ilegálneho Centra Komunistickej strany Východnej Haliče (IC KSVH) vo Ľvove. V súlade s týmto uznesením sa do jeho štruktúr dostali, okrem iných: M. Levický³⁴, Arnold Baral (Savka), Zygmunt Rožen (Wolian)³⁵, Karl Savrič (Maksimovič) a Dmitro Mojsa.³⁶ S úlohou zorganizovať IC KSVH bol do východnej Haliče vyslaný M. Levický.³⁷ Výsledkom jeho úsilia bol vznik konšpiračnej skupiny

³¹ Svedectvá o trestných činoch poľských civilných a vojenských orgánov počas vojny v rokoch 1918 – 1919 boli zozbierané a publikované roku 1919 a 1921, a neskôr boli na znovu vydané roku 1994.: *Кривава книга, Дрогобич* 1994. Práca má subjektívny charakter. Opiera sa najmä o hlásenia.

³² Arnold Baral (1890 – 1957), nar. vo Ľvove v úradníckej rodine, študoval na filozofických fakultách univerzít vo Viedni a vo Ľvove, pracoval okrem iného, ako tlačiar, vyhol sa vojenskej službe v rakúskej armáde, keď sa skrýval v Ľvove. V rokoch 1918 – 1920 vyvíjal činnosť v rakúskom a poľskom komunistickom hnutí, v rokoch 1921 – 1925 pôsobil v Rakúsku v Komunistickej strane Rakúska, od roku 1925 bol v Moskve, roku 1932 ťažko ochorel a do konca života zostal čiastočne ochrnutý.

³³ ГАЛУШКО Э. М. *Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919 – 1928 рр.*, Львів 1965, s. 27-28.

³⁴ M. Levickij (1891 – 1933), nar. v rogatinskom okrese (dnešná Ukrajina), syn bohatého sedliaka, od roku 1912 bol členom sociálno-demokratickej strany, v čase I. svetovej vojny pôsobil v rakúskej armáde. Po zajatí bol internovaný v Turkestane, kde sa spojil s boľševikmi. Bol členom Komunistickej strany (boľševikov) Ukrajiny (KS(b)U) a Komunistickej strany Východnej Haliče a Bukoviny (KSVHaB), v prvej polovici roku 1919 prebýval v ZULR, kde agitoval proti jej vláde; v medzivojnovom období pôsobil okrem iného v diplomatickej službe USSR, neskôr bol obeťou represíí; spáchal samovraždu.

³⁵ Z. Rožen, Poliak, roku 1919 člen štábu Gardy červenej Ukrajiny a KS(b)U, a v roku 1920 KSVH.

³⁶ D. Mojsa (1882 – 1972), nar. v Sňatíne (*Šniatyn*, dnešná Ukrajina), člen organizácie „Sič“, pred prvou svetovou vojnou pôsobil v emigrácii, v Kanade a v USA, r. 1919 člen komunistickej strany USA, na začiatku r. 1920 sa vrátil do východnej Haliče. Stal sa členom KSVH, a následne KSZU, niekoľkokrát bol väznený políciou v tridsiatich rokoch pod vplyvom informácií o terore a hladomore v USSR pretrhol svoje väzby s komunistickým hnutím.

³⁷ ГАЛУШКО, ref. 33, s. 42. Tento autor priznáva (s. 37), že z prvej polovice roku 1920 chýbajú dokumenty

komunistov, ktorá sa považovala za orgán riadiaci komunistické hnutie na území juhovýchodného Poľska, avšak bez vplyvu na postoje a správanie sympatizantov krajnej ľavice. Absencia dokladov o aktivite IC KSVH poukazuje na to, že nevyvíjalo efektívnu činnosť v Haliči a nepočtetné, slabo zastúpené skupiny komunistov v ďalšom priebehu udalostí vyvíjali svoju činnosť samostatne, resp. udržiavali medzi sebou iba voľné kontakty.

Dnes je ťažké posúdiť, nakoľko bolo ukrajinské obyvateľstvo prístupné spájať odpor voči poľským štátnym inštitúciám s heslami hlásanými komunistami a ich sympatizantmi. Autor tohto textu súhlasí s názorom jedného z ukrajinských učiteľov, dr. Bazila Kalicuna, ktorý sa v lete 1919 vyjadril nasledovne: *„Sedliak neverí a nikdy nebude veriť, že je možné dostať pôdu cestou násilností, keďže zmysel pre vlastníctvo je v ňom tak hlboko zakorenený. Pokiaľ tu a tam boli na krátky čas zabrané panské pozemky, tak príčiny treba hľadať v chaotickom vyhlasovaní agrárnych reforiem ukrajinskou vládou [ZULR – M. K.]. Sedliakov miatli predovšetkým zhromaždenia v okresných mestách, ktoré sa uskutočňovali každý štvrtok. Dedinskí kriklúni vracajúci sa z tých zhromaždení vypočuté heslá prekrucovali, keďže vôbec nerozlišovali projekty od zákonov. [...] Ohľadom bolševizmu musím povedať, že s výnimkou biednych sedliakov, ktorí sa vrátili z ruského zajatia, kde sa nakazili bolševizmom a v čase pôsobenia ukrajinskej vlády zvädzali k rôznym excesom, pre majetných sedliakov je komunizmus úplne cudzí a neexistuje preň nijaký základ (hovorím na základe poznania nasledujúcich území: Pohorie (Pogórze), Strij, Dolina (Dolina), Kaluš (Kaľusz), Stanislav (Stanisławów), Chodorov (Chodorów)).”*³⁸

K väčším zhromaždeniam namiereným proti poľským úradníkom a susedom dochádzalo najmä v lete 1920, teda v období úpadku poľskej moci, najčastejšie počas zle organizovanej evakuácie. Ich najrozšírenejšou podobou bolo rabovanie celoštátneho, samosprávneho a súkromného majetku. K zabitiu či ťažkým poraneniam Poliakov, utekajúcich pred Červenou armádou, dochádzalo iba výnimočne. Aj vidiecke či okresné štruktúry organizované aparátom Haličského revolučného výboru (Halrevkom) iba neochotne pristupovali k odnímaniu pozemkového vlastníctva. Svoju aktivitu obmedzovali na zber poľnohospodárskych plodov, ktoré zostali na poliach a v záhradách, rozkrádanie hospodárskych zvierat, roľníckeho náradia a vybavenia gazdovstiev. Dodajme ešte, že nešlo o udalosti, ktoré by mali masový charakter. Najviac škôd na poľskom vlastníctve vykonali jednotky Červenej armády a špeciálne brigády vytvárané predsedom Halrevkomu Vladimirom Zatonským, ktoré rabovali majetok označovaný ako „pánsky“, „buržoázny“ a „kapitalistický“.

Členovia Halrevkomu, CV KSVH, okresných revolučných výborov (rajrevkomov)^{***}, ako aj politický pracovníci v rámci Červenej armády svojou činnosťou predovšetkým posilňovali niektoré náhľady miestnych komunít, ktoré vznikli už v rokoch 1918 – 1919, a v prípade

ku konšpiračným aktivitám komunistických štruktúr v Haliči.

³⁸ CDIAU, 146 – 8 – 3029, Pamätník dr. Bazyla Kalicuna, s. 6.

^{***} Skratky názvov orgánov bolševickej moci utvorené z prvých slabík konkrétnych slov, majú pôvod v ruštine, v tomto prípade ide o *rajonnyj revolucionnyj komitet* (*районный революционный комитет*) (pozn. red.).

ukrajinského obyvateľstva išlo hlavne o postoje namierené proti poľským štátnym inštitúciám. Avšak nie títo ľudia rozhodovali o vzniku a o charaktere činnosti dedinských a mestských revkomov. Rozhodujúce slovo tu mali osoby, ktoré sa oddávna tešili dôvere miestnych spoločenstiev. K takýmto vodcom patrili, okrem iných, duchovní gréckokatolíckej a rímskokatolíckej cirkvi, učitelia, členovia – vo východnej Haliči dobre rozvinutých – družstiev, osoby predtým aktívne zviazané s vojenskou službou, alebo s prácou v inštitúciách samosprávy ZULR alebo Poľska, ďalej schopní, hoci nie vždy najbohatší gazdovia, drobní dedinskí podnikatelia (napr. mlynári), ako aj zárobkoví reemigranti so znalosťami o iných krajinách. Z tohto okruhu boli proti akejkoľvek činnosti v revkomoch prirodzene najmä duchovní, ale aj väčšina zámožnejších gazdov a podnikateľov.³⁹ Počas volieb do revkomov na vidieku sa ukázalo hlboko zakorenené presvedčenie, že bieda je výsledkom nedostatku šikovnosti, pracovitosti a múdrosti, a že bedári nemajú viesť hospodárov. Stávalo sa, že na dedinách sa zakladali revkomy, ktoré boli zložené zo zámožných obyvateľov, dokonca s účasťou duchovných a súčasne sa organizovali výbory chudoby. V súlade s praxou aplikovanou v Ukrajinskej socialistickej republike rád mali výbory chudoby napomáhať revolučným výborom, radikalizovaním ich činnosti.⁴⁰ Mnoho z výborov založených zámožnými sedliakmi bolo jednoducho rozpustených.⁴¹ Rápidne upadla tiež aktivita členov družstiev.⁴²

Chvíľkovými spojencami revkomov sa stali niektorí predstavitelia ukrajinskej inteligencie, predovšetkým z kruhov, ktoré hľadali možnosti pre vytvorenie ukrajinských štátnych štruktúr, a to dokonca za cenu uznania Halrevkomu a tolerovania drancovania súkromného majetku a narušenia statusu duchovných a cirkvi.⁴³ V danej situácii totiž videli ako jediných možných spojencov v boji s Poľskom práve aparát komunistickej moci a Červenú armádu. Názory na spoločnosť prezentované Zatonským a jeho spolupracovníkmi, rovnako ako komunistickú ideológiu, iba spoznávali. Ešte neboli donucovaní k manifestovaniu svojej podpory novým formám štátneho usporiadania, úsilia o osvojenie si lojálneho postoja k boľševickej revolúcii. Počas leta 1920 postačovalo, že nevyjadrovali nahlas svoju nechť voči Červenej armáde a neodporovali rozhodnutiam Halrevkomu a okresných revkomov. Zlomyselnú charakteristiku tejto spoločenskej vrstvy podal Fedir Konar⁴⁴: „*Na nešťastie v Haliči sme sa stretli s takým typom inteligencie, odchovanej na haraburdách, ktorá bola výrazne obmedzená vo svojom svetonázore. Mali sme do činenia s drobnými, maličkými predajcami, ktorí vedeli*

³⁹ Державний архів Львівської області (ďalej DALO), 256 – 1 – 76, List starostu okresu Zališčiki (*Zaleszczyki*) Prezídium miestodržiteľstva z 23. októbra 1920, s. 154 – 156.

⁴⁰ Archiwum Akt Nowych, Warszawa, 142/3, Prawo o komitetach niezamożnych włościan, s. 6.

⁴¹ Obyvatel'ov dediny občas strašili, že do nej vstúpia „kozáci“. CDIAU, 205 – 1 – 782, Spisy J. Redkwého i K. Popadycza pre Odvolací súd vo Lvove, s. 2.

⁴² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, 2189-1-8, Správa predsedu organizačno-politického výboru Halrevkomu z približne októbra-novembra 1920, s. 3.

⁴³ CDIAU, 146 – 6 – 1413, List hetmana sokaľského (*sokalskiego*) okresu z 4. novembra 1920. Autor tvrdí, že ukrajinská inteligencia chcela využiť boľševikov pre svoje ciele, nestotožňujúc sa pri tom s ich názormi, s. 1078.

⁴⁴ F. Konar (1895 – 1933), nar. v rogatinskom okrese, počas I. sv. vojny vojak v Légii USS, následne bol v ČUHA, člen KS(b)U, veliteľ v ČUHA, člen KSVH, do 11. augusta bol členom Halrevkomu, od roku 1921 pôsobil v Ruskej sovietskej federatívnej republike (RSFSR), napokon bol zastrelený.

vynikajúco bojovať za ukrajinské nápisy na železničných lístkoch, za ukrajinské nápisy v predizbách poľských pánov, avšak k širokej spoločenskej prestavbe nedorástli [...] haličská inteligencia sa pred Európou ukázala v hlúpej, naivnej úlohe poľovného psa kapitálu.” Podobne tvrdo, hoci z iných dôvodov, hodnotil správanie ukrajinskej inteligencie prednosta okresu Zaleszczyki: *„Ihned’ po prevzatí vlády v okrese Sovietmi, ukrajinská inteligencia v okrese zaujala stanovisko deklarujúce podporu vláde Sovietov. Štátni úradníci prijali postoj vlády, iní ľudia zo slobodných povolání zaujali svoje posty v družstve, v bytovom úrade etc. Počas celého obdobia vlády Sovietov v okrese si Ukrajinci plnili sovietsku službu zvlášť horlivo a vstupovali do nej všetci dobrovoľne, a nikto nie z donútenia. [...] Ukrajinská inteligencia sa bez výnimky zúčastňovala na zhromaždeniach organizovaných okresným revkomom, niektorí z nich na zhromaždení rečnili, chváliac v dlhších prejavoch sovietske vládnutie, ktoré oslobodilo národ spod korbáča Poliakov, ktorí sa ich dosť navražďili a napili ich krvi.”*⁴⁵

Medzi dvoma citovanými názormi o postoji ukrajinskej inteligencie, ktoré vyjadrili funkcionár Halrevkomu a poľský vysoký úradník, je iba zdanlivý rozpor. V skutočnosti sa tieto názory vzájomne dopĺňajú. Nemožno pochybovať, že väčšina vzdelaných Ukrajincov prijala likvidáciu poľských štátnych štruktúr vo východnej Haliči s pocitmi zadostučinenia a spokojnosti. Vyjadrili to napr. na zhromaždeniach, pričom u poľských pozorovateľov budili dojem, že zároveň podporujú Haličskú socialistickú republiku rád a vojakov Červenej armády považujú za osloboditeľov. V skutočnosti mnoho, pokiaľ nie väčšina, miestnych ukrajinských vodcov, zaujímalo voči bolševickým agitátorom, komisárom a „politrukom“ opatrné a skeptické stanovisko, čo zlomyselne komentoval Konar. Pokiaľ sa angažovali, tak len v takom rozsahu, aký sa im javil postačujúci a náležitý pre uskutočnenie národných programov, vrátane zorganizovania ukrajinskej administratívy.

U obyvateľov ukrajinských dedín sa objavili aj signály odmietania bolševických iniciatív Halrevkomu a politických pracovníkov Červenej armády. K územiám, ktorých obyvatelia odmietli vykonať rabovanie miestnych majetkov, ako aj rozdeliť si medzi sebou pôdu, patrili, okrem iných, kataster obce Gaje. Výzvy došlých agitátorov na vytvorenie revkomu a na vyplienenie hospodárstva poľských zemanov sa stretli s odmietnutím. Podobne sa zachovali ukrajinskí a poľskí obyvatelia v katastri obce Dmytrovice. Na aktoch lúpeže a nivočenia sa zúčastnilo iba niekoľko málo sedliakov.⁴⁶ V obci Stratyń (*Stratyń*) vojenský agitátori zvolávali zhromaždenie až trikrát, a to 7., 8. a 9. septembra 1920, kým sa im podarilo dosiahnuť zvolenie revkomu. Na zhromaždenie dňa 8. septembra sedliaci jednoducho neprišli.⁴⁷ Na iné stanovisko sedliakov spomínal s nevôľou a začudovaním V. Zatonský. V jednej z dedín, krátko po skončení zhromaždenia, na ktorom predniesol svoj prejav, došlo k deľbe dreva patriaceho k miestnemu statku medzi obyvateľov dediny. Všetky

⁴⁵ *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. III, kwiecień 1920 – marzec 1921, Warszawa 1964, Sprawozdanie kierownika starostwa pow. Zaleszczyki do Namiestnictwa we Lwowie z 23 października 1920 r., s. 506.

⁴⁶ DALO, 256 – 1 – 28, Hlásenie veliteľa Štátnej polície Ľvovského okresu z 29. augusta 1920, s. 91.

⁴⁷ CDIAU, 205 – 1 – 807, Spis W. Łaciowa pre Odvolací súd vo Ľvove., s. 4-5.

rodiny dostali od revkomu po dva vozy dreva, s výnimkou gréckokatolíckeho duchovného, ktorému bolo pridelených až osem vozov dreva.⁴⁸ V Kaluši „váženejší z tunajších Ukrajincov“ vyjadrili nesúhlas – ako si zaznamenal poľský úradník – „so zavedením sovietskeho režimu”.⁴⁹ Poľské orgány po vytlačení oddielov Červenej armády z Haliče zaznamenali tiež, že predstaviteľ oddelenia vnútorných vecí okresného revkomu v Čortkove (Czortków) Sz. Wejchert sabotoval pre obyvateľstvo najviac bolestivé nariadenia Halrevkomu a udržiaval kontakty s bývalým poľským komisárom mestskej správy. Podobným spôsobom postupoval veliteľ Čortkova, bývalý dôstojník UHA, Zenon Marak. Na druhej strane, istý člen revkomu jednej z dedín v skalatskom okrese zámerne zničil zoznam osôb slúžiacich v poľskom vojsku. Príslušník milície V. Kulik z dediny Uhrovce (Uhrowce) v tarnopolskom okrese pomáhal skrývajúcemu sa žandárovi.⁵⁰ Ako korektné voči poľskému štátu hodnotil hetman okresu Podhajce správanie sa ukrajinského obyvateľstva z tohto územia, keď konštatoval: „napriek silnej agitácii a teroru vstúpilo do bolševickej armády iba 300 osôb, ktoré však väčšinou odišli spolu s nepriateľom, a v samotnom revkome pracovalo približne 15 osôb, patriacich k miestnej ukrajinskej inteligencii”.⁵¹

Po niekoľkých týždňoch fungovania Halrevkomu sa metódy činnosti aparátu vytvoreného v jeho rámci stali natoľko ubíjajúcimi, že pre väčšinu ukrajinského obyvateľstva sa javila každá iná možnosť, a v tom aj poľská, priaznivejšou. Jeden z úradníkov HSRR s odstupom rokov opísal nálady, ktoré sa objavili medzi jeho priateľmi: „My sme si už priali dostať sa pod moc Poliakov, len aby sme sa čo najrýchlejšie zbavili bolševickej anarchie”.⁵² Aj na vidieku sa, popri prejavoch ľútosti za čiasmi Habsburskej monarchie, objavili pozitívne hlasy o krátkom období poľského spravovania východnej Haliče. Samozrejme nebolo by správne preceňovať fenomén podpory poľskému štátu zo strany Ukrajincov. Jeho charakter bol len epizodický, a bol vyvolaný brutálnou a súčasne nekvalifikovanou politikou Halrevkomu a správaním sa vojakov Červenej armády.

V septembri najaktívnejší stúpenci HSRR a súčasne aj osoby skompromitované lúpežami a protipoľskou agitáciou utekali spolu s Červenou armádou, ktorá ustupovala pred tlakom poľských vojsk na východ. Z patriotických pohnútok utekala, a z niektorých regiónov priam masovo, aj ukrajinská mládež. Nemala totiž v úmysle žiť v hraniciach poľského štátu, resp. sa obávala svojho zaradenia do poľského vojska. Časť mládeže nešla spolu s červenoarmejcami, ale sa predierala na juh do Československa, v ktorom sa nachádzali tábory internovaných vojakov UHA a bezpečný úkryt tam našli aj rôzne ukrajinské spolky a spoločenské

⁴⁸ МУХІНА М. Ю. Гальревком і Галичани. До питання про місце інтелігенції в суспільному житті України 1920 – 1930 рр., In *Український археографічний щорічник*, Нова серія, Випуск 1, т. 4, Київ 1992, s. 389.

⁴⁹ CDIAU, 146 – 146 – 8 – 3028, List prednostu hetmanstva Kaluš Prezídium miestodržiteľstva z 10. septembra 1920, s. 44.

⁵⁰ ВЕРИГА В. *Галицька Соціалістична Советська Республіка*, Нью Йорк 1986, s. 103; ТИЩИК Б. Й. *Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р)*, Львів 1970, s. 164-165.

⁵¹ DALO, 256 – 1 – 28, List starostu okresu Podhajce zo 14. októbra 1920, s. 105.

⁵² КОЛОДІЙ Б., *Галицька Соціалістична Радянська Республіка. Спомин з 1920 р.*, Львів 1932, s. 26.

organizácie. Okrem toho časť mládeže smerovala aj do Rumunska.⁵³

Vstupu poľských oddielov do dedín, mestečiek a miest predchádzali zvesti o masovom zatýkaní Ukrajincov a Židov, o pogromoch a rabovaniach ako aj poľných súdoch a vydávaných rozsudkoch smrti. Tieto chýry o nekompromisných postupoch poľských dôstojníkov, policajtov a úradníkov rozširovali členovia revkomov, funkcionári Mimoriadnej komisie pre boj s kontrarevolúciou a banditizmom (ČEKA, pozn. red.) a červenoarmejci. Ukrajinské obyvateľstvo prijímalo tieto zvesti – v závislosti od správania sa poľských vojakov na danom území počas poľsko-ukrajinskej vojny, teda počas jari a leta 1919 – buď s nepokojom alebo ich ignorovalo, považujúc ich za propagandu.

Po vypratání Červenej armády z východnej Haliče vyvstal pred poľskými orgánmi problém, akým spôsobom pristupovať k osobám, ktoré boli členmi revkomov, či im podriadenej administratívy a milície, a tiež k osobám, ktoré slúžili v Červenej armáde. Koncom septembra bol doručený do Lvova list ministra vnútra: *„Každý kto zastával akúkoľvek pozíciu v okresných revkomoch, či už ako člen tejto inštitúcie, alebo ako funkcionár okresného úradu, sa bude za takúto zjavnú spoluprácu s nepriateľom počas vojny zodpovedať pred súdom. Orgány miestnej správy vydajú v tomto smere príslušné nariadenia, aby všetci určení boli dotiahnutí pred súdnu zodpovednosť.“* Súčasne minister odporúčal: *„...väzenie ako preventívny prostriedok sa má používať jedine v tých prípadoch, keď je obava z úteku.“*⁵⁴

Smernice ohľadom jednania s osobami, ktoré sa previnili protištátnymi vystúpeniami pripravila Rada ministrov na mimoriadnom zasadnutí 1. októbra 1920. Výťah z protokolu zasadnutia bol zaslaný do Lvova na vedomie generálnemu delegátovi vlády. V dokumente vláda požadovala, aby sa nepristúpilo k masovým zatýkaniam a zúčtovaniu s ukrajinským a židovským obyvateľstvom. Konštatovalo sa v ňom, že pred zatknutím obvineného *„musí byť konštatovaná zlá vôľa, nie činnosť z donútenia.“*⁵⁵ Na vládne uznesenie z 1. októbra sa odvolal minister vnútra v liste dr. Galeckému z 8. októbra: *„V súvislosti s tým Vás splnomocňujem k tomu, aby ste nezačínali trestné stíhanie voči osobám vyvíjajúcim aktivitu na území Malopoľska, o ktorých usúdite, že nekonali so zlým úmyslom, a na druhej strane konštatujete, že ich spoločné aktivity s bolševikmi boli vyvolané výlučne prostredníctvom nátlaku a celkovo nezodpovedali ich vôli a zároveň ich činnosť neuškodila Poľskému štátu.“*⁵⁶

Údaje o správaní sa obyvateľstva počas sovietskej okupácie zbierali okresné veliteľstvá polície. Svojím okrskovým staniciam prikázali zistiť, okrem iného, kto sa zúčastňoval na

⁵³ DALO, 256 – 1 – 77, List starostu okresu Brody z 19. apríla 1921, s. 15.

⁵⁴ CDIAU, 146 – 6 – 1412, List ministra vnútra L. Skulského dr. Kazimírovi Galeckému z 24. septembra 1920, s. 797.

⁵⁵ CDIAU, 146 – 6 – 1412, Výťah z protokolu zasadnutia Rady ministrov dňa 1. októbra 1920, s. 798.

⁵⁶ CDIAU, 146 – 6 – 1412, List ministra vnútra L. Skulského z 8. októbra 1920 do rúk dr. Galeckému, s. 799.

práci revkomov, donášal na susedov, zúčastňoval sa na konfiškáciách, utiekol pred príchodom poľských oddielov a u koho sa nachádzajú veci z rabovačiek. Stanice mali udať priezviská a adresy olúpených a zbitých osôb, znásilnených žien, ako aj svedkov týchto prečinov. Od vojenských orgánov dostali rozkazy vypracovať zoznamy osôb, ktoré sa dobrovoľne prihlásili do Červenej armády a uväzniť ich v prípade, že sa vrátia k svojim rodinám.⁵⁷

Stíhanie osôb obvinených zo spolupráce s revkomami sťažovala záplava udaní smerujúcich na úrady a vojenské veliteľstvá. Niektoré boli nespravodlivé, či priam absurdné. Gen. Robert Lamezan de Salinis, ktorý v tom čase velil v Haliči, bol pobúrený množstvom sťažností, ktoré sa dostávali k dôstojníkom a dr. Galeckému navrhol vytvoriť komisiu dôveryhodných mužov, zloženú z Ukrajincov, Židov a Poliakov. Ich úlohou mala byť prvá selekcia informácií v udaniach a formulovanie obvinení určených na overenie v písomnej podobe.⁵⁸

Napriek úsiliu generálneho delegáta vlády a Veliteľstva generálneho obvodu Ľvov, sa nepodarilo zabrániť neodôvodneným represívnym akciám voči Ukrajincom, ktoré organizovala okresná administratíva a na základe jej žiadosti vojenský veliteľia. K takejto činnosti patrili výpravy vojenských a policajných oddielov do ukrajinských dedín. Boli organizované na základe rozhodnutí hetmanov, bez súhlasu či zistenia názoru dr. Galeckého. Takmer vždy boli uskutočňované brutálnym spôsobom, bez úcty k dôstojnosti sedliakov a ich vlastníctvu. Ich dôsledkom bolo väznenie nie len osôb aktívnych v štruktúrach HSRR ale aj tých, ktoré boli považované za aktívne v boji za samostatnosť.

V čortkovskom okrese zatkli v septembri a v októbri jeho 114 obyvateľov, a to na základe obvinenia z práce v inštitúciách podriadených Halrevkomu alebo zo služby v Červenej armáde.⁵⁹ Oddiel zložený z vojenského žandárstva a polície operujúci v dolinskom a skolskom okrese do 10. októbra zatkol 68 osôb, medzi nimi aj kňaza Eustacha Kaczmarského a skonfiškoval okolo 200 kusov zbraní. V dedinách Duby a Perehińska vojaci a policajti zbili niekoľko žien a mužov a okrem toho zhabali do dvadsať kusov dobytku.⁶⁰ Hetman okresu Kosov sa pred dr. K. Galeckim obhajoval: „*chýry rozširované v ukrajinských kruhoch o údajnom ubližovaní uväzneným, ich týraní, masovom odnímaní dobytku, podpaľovaní domov, nútení k prebrodeniu Čeremošu (Czeremosz), hnaní zatknutých kňazov pechotou a k tomu ešte so zviazanými rukami, sú čiastočne pravdivé, ale súčasne sú aj do veľkej miery prehnané*“.⁶¹

Metódy práce administratívy, polície a vojska prehlbovali nevraživé vzťahy medzi susedmi rôznej viery a jazyka. Medzi ukrajinskými sedliakmi sa šírili historky o nespravodlivých,

⁵⁷ DALO, 256 – 1 – 28, List okresného veliteľstva štátnej polície podriadeným orgánom z 10. septembra 1920, s. 95; List šéfa sekcie defenzívy II. veliteľstva 6. armády, bez dátumu, s. 97.

⁵⁸ List gen. R. Lamezana de Salinis generálnemu delegátovi vlády z 8. septembra 1920, s. 835.

⁵⁹ КОМПАНИЦЬ, ref. 30, s. 109.

⁶⁰ CDIAU, 146 – 6 – 1414, Listy šéfa oddelenia DOG Ľvov dr. K. Galeckému z 11. októbra 1920, s. 1233-1234; 146 – 6 – 1415, List hetmana okresu Dolina z 19. januára 1921, s. 30-33.

⁶¹ CDIAU, 146 – 6 – 1415, List starostu okresu Dolina z 19. januára 1921, s. 42-44.

niekedy až ukrutných spôsoboch vlastníkov pôdy, ktorí sa spolu s poľskými vojenskými oddielmi vrátili na svoje zruinované majetky. Vznikali z nich ľahko uveriteľné hrôzostrašné legendy. Patrili k nim historiky o verejnom týraní ukrajinských dievčat bičovaním, a to dokonca v deň ich svadby; o vyhadzovaní umierajúcich starcov z ich lôžka počas konfiškácií; o zlovoľnom zneuct'ovaní cintorínov, cerkví a o ponižovaní duchovných. V takejto atmosfére sa medzi ukrajinskými elitami rozširovalo presvedčenie, že jedine odsunutie Poliakov z východnej Haliče zabezpečí ukrajinskej väčšine slobodný národný a hospodársky rozvoj. Tento postoj sprevádzalo presvedčenie, že sa to dá docieľiť jedine silou.

V tomto kontexte sa práca súdov javila ako korektná. Sudcovia a prokurátori starostlivo skúmali obvinenia zo spolupráce s nepriateľom, z účasti na činnosti inštitúcií HSRR či zo zaberania majetku. Neuchyľovali sa k udeľovaniu najvyšších možných trestov. Uväznených na základe obvinenia zo zločinu velezrady, za ktorú hrozilo mnohoročné väzenie, prokurátori Odvolacieho súdu vo Lvove prekvalifikovali na zločin dohodnutia sa s nepriateľom. Posledný spomenutý zločin bol trestaný až do výšky 20-mesačného ťažkého väzenia. Iba občas bol rozsudok poistený jeho prítvrdením, ktoré by zhoršovalo situáciu väzňa.⁶² Stávali sa prípady, keď boli obvinení zbavení viny. Súd v Berežanoch stiahol obvinenie proti grékokatolíkovvi Marcinovi Czerwińskému, uznajúc, že konal pod nátlakom.⁶³ Prokuratúra v Čortkove ustúpila od stíhania predsedu dedinského revkomu Teodora Kučerského, usudzujúc, že bol k zaujatiu tejto pozície donútený. Poukazovala na skutočnosť, že sa úspešne usiloval o prepustenie z čortkovského vezenia Poliaka Mariana Konikowského.⁶⁴ Odvolacia prokuratúra vo Lvove uznala za nevinných príslušníkov milície Ivana Bartkova, Antona Lukova a Ivana Sokolova Argumentovala, že vstúpili do „*miestnej milície výlučne pre ochranu života a majetku obyvateľov pred excesmi bolševických vojakov*“. Trestný čin nenachádzala ani v „organizovaní“ povozov^{†††} pre Červenú armádu milicionármí, keďže sa tejto povinnosti nemohli vyhnúť. Svoje písomné vyjadrenie prokurátor ukončil konštatovaním: „*Celkovo sa stíhaním nepreukázala nijaká okolnosť, ktorá by poukazovala na existenciu zlého úmyslu zo strany obvinených*“.⁶⁵ Za nevinného, pre nedostatok dôkazov, uznali aj Michala Pidhírného.⁶⁶ Naproti tomu súd v Berežanoch zbavil viny všetkých členov dedinského revkomu v Stratyni. V zdôvodnení sa konštatovalo: „*nemožno vziať za základ, že nesú akúkoľvek vinu na uskutočnení tejto voľby [do revkomu – MK], nie je totiž známe na koho návrh došlo k voľbe, postaviť sa proti ktorej by bolo napokon nemožné a nebezpečné*“.⁶⁷

⁶² CDIAU, 205 – 1 – 797, Rozsudok Krajského súdu v Berežanoch zo dňa 9. februára 1921 vyrieknutý nad Piotrom Rudym a Janom Biskupom za službu v Červenej armáde. Obidvaja boli odsúdený na „štyri mesiace ťažkého väzenia s ťažkým dvomi pôstmi každý mesiac“. s. 6.

⁶³ CDIAU, 205 – 1 – 785, Obvinenie bolo založené na skutku roznášania letákov vyzývajúcich k zhromaždeniu, čo sa dialo v súlade s odporúčaním „*bolševického komisára*“, s. 4.

⁶⁴ CDIAU, 205 – 1 – 781, Spis T. Kuczerského pre Odvolací súd vo Lvove.

^{†††} v origináli: *podwoda* – voz poskytovaný vrchnosti k odvozu; povinnosť poskytovať voz.

⁶⁵ CDIAU, 205 – 1 – 804, List prokurátora Odvolacieho súdu vo Lvove z 30. marca 1921, s. 7.

⁶⁶ CDIAU, 205 – 1 – 804, List prokurátora Odvolacieho súdu vo Lvove z 31. decembra 1920, s. 11.

⁶⁷ CDIAU, 205 – 1 – 807, Spisy I. Jacynu, A. Jacynu, A. Dyducha, G. Mazura pre Odvolací súd vo Lvove, s. 4-7.

Rozhodnutie Rady veľvyslancov z roku 1923, ktoré prinieslo medzinárodné uznanie východnej hranice Poľskej republiky, stabilizovalo situáciu na poľských *kresoch*.^{†††} Definitívne sa pominul pocit dočasnosti a svojského politického provizória. Národy obývajúce východnú Halič museli akceptovať poľské štátne inštitúcie a žiť v súlade s poľským právnym poriadkom. Napriek tomu, vojny vedené v Haliči, teda poľsko-ukrajinská z obdobia 1918 – 1919 a poľsko – ruská z roku 1920, sťažili dosiahnutie vzájomného porozumenia. Obidva konflikty zanechali vo vedomí Ukrajincov a Poliakov hlboké predsudky, ktoré nebolo možné v priebehu krátkeho obdobia dvoch desaťročí medzi vojnami prekonať. Ukrajinci k žiaľu za západným ukrajinským štátom, zničeným Poliakmi, pripájali pamäť o krivdách, ktoré znášalo civilné obyvateľstvo z rúk poľských vojakov, policajtov a úradníkov. Obraz týchto krívd, ktorý sa v priebehu času deformoval a zveličoval, ovplyvňoval politickú kultúru. Aj vďaka nemu sa rozvíjal variant ukrajinského nacionalizmu, v rámci ktorého sa Poľsko, jeho inštitúcie a samotní Poliaci stávali nepriateľmi, ktorých je treba poraziť silou a fyzicky zničiť. Cenou, ktorú oba národy mali v budúcnosti zaplatiť za konflikty z rokov 1918 – 1920, bol tragický výsledok ich ďalšej fázy, ktorá sa koncom druhej svetovej vojny udiala vo Volyni a vo východnej Haliči.

Preložil Mgr. Karol Hollý, PhD.

Prof. dr hab. Michał Klimecki pôsobí v Ústave medzinárodných vzťahov Univerzity Mikuláša Kopernika v Toruni (Poľsko) na Katedre medzinárodnej bezpečnosti. Vo svojej práci sa zameriava na dejiny poľsko-ukrajinských vzťahov a dejiny ozbrojených konfliktov.

^{†††} K vysvetleniu historicko-geografického pojmu *kresy*, využívanému najmä poľskými historikmi, pozri v štúdiu [Barbary Kubis: Vojnové osudy poľských rodín vysídlených z rodnej zeme v rokoch 1944 – 1946](#), s. 3, pozn.* v tomto čísle *Forum Historiae*.